

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Poetica 9 (2021)

ISSN 2353-4583

e-ISSN 2449-7401

DOI 10.24917/23534583.9.3

Dariusz Brzostek

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID 0000-0001-8094-5159

Od bajki (ludowej) do *science fiction*. Badania nad literaturą niewerystyczną na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu

Przywołana powyżej parafraza tytułu jednego z najsłynniejszych szkiców poświęconych literaturze fantastycznej¹ nie jest li tylko chwytem retorycznym – oddaje ona bowiem w sposób dość dokładny specyfikę badań nad niewerystycznymi formami artystycznymi prowadzonymi od ponad sześćdziesięciu lat na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu². Jest to zarazem dość trafna, jak sądzę, konceptualizacja interdyscyplinarnych powiązań – wzajemnych zależności i napięć – jakie tworzą się między folklorystyką, historią i teorią literatury a kulturoznawstwem, wówczas gdy dyscypliny te sięgają po teksty należące do literackiej (ale także folklorystycznej czy filmowej) fantastyki, *science fiction* i horroru. Tym, co łączy wszystkie te podejścia, jest niewątpliwie zainteresowanie skierowane w stronę popularnych i ludowych form narracyjnych – ku utworom, które rzadko i tylko okazjonalnie bywały przez oficjalną, akademicką refleksję badawczą zaliczane w poczet arcydzieł, pełnoprawnych dzieł literackich, a niekiedy nawet tekstów godnych uwagi i namysłu badacza. I o ile dziś nikogo już w zasadzie nie zaskakuje, ani tym bardziej nie oburza, dysertacja „popełniona” na temat fikcji fanowskich dopisanych przez nastoletnich użytkowników internetu do historii ze świata Harry’ego Pottera³, o tyle przed półwieczem nawet monografie poświęcone twórczości Stefana Grabińskiego i Stanisława Lema (choć ten pierwszy był wówczas niewątpliwym klasykiem modernistycznej grozy, a drugi autorem *Solaris* i *Głosu Pana*) wzbudzały niejaki kontrowersje⁴ (nie

¹ Zob. R. Caillois, *Od baśni do science fiction*, przeł. J. Lisowski, w: tegoż, *Odpowiedzialność i styl*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1967.

² Początkiem tych badań była bez wątpienia publikacja monografii Artura Hutnikiewicza *Twórczość literacka Stefana Grabińskiego: 1877–1936*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 1959.

³ Zob. np. A. Kobus, *Fandom. Fanowskie modele odbioru*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2018.

⁴ Jeszcze w roku 1974, a zatem piętnaście lat po publikacji swej monografii poświęconej autorowi *Demona ruchu*, Artur Hutnikiewicz zanotuje w swym dzienniku: „Nasz mało stosunkowo znany i wciąż nie doceniany Grabiński przewyższa owe naiwne okrucieństwa Villiersa

wspominając o publikacjach na temat literackich dokonań Sygurda Wiśniowskiego⁵, Krzysztofa Borunia czy Andrzeja Trepki). W tym kontekście pojawienie się pierwszych monograficznych studiów nad polską literaturą fantastyczną (zarówno w kontekście procesu historycznoliterackiego, jak i z uwzględnieniem poetyki tekstów niewerystycznych) na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu już u schyłku lat pięćdziesiątych minionego stulecia można z powodzeniem uznać za pionierskie w obszarze rodzimego literaturoznawstwa.

Pierwszeństwo pod tym względem należy bez wątpienia do Artura Hutnikiewicza i jego badań nad dorobkiem literackim Stefana Grabińskiego – w owym czasie z pewnością zapomnianego i niewątpliwie niedocenianego jeszcze prekursora polskiej literatury grozy. Aby jednak w pełni zrozumieć okoliczności, w jakich powstało kluczowe studium Hutnikiewicza *Twórczość literacka Stefana Grabińskiego: 1877–1936*⁶, warto przywołać fragment dzienników badacza, w którym analizuje on społeczno-polityczny kontekst podjęcia tematu związanego ze spuścizną lwowskiego pisarza, uwzględniając własne kłopoty z dostosowaniem się do „wulgarnych schematów polonistycznego marksizmu” oraz działaniem środowiskowej presji ideologicznej:

Byłem na to psychicznie i moralnie przygotowany, myśl o ewentualnych następstwach takiego możliwego obrotu rzeczy przyjmowałem z tą cudowną lekkomyślnością, jaka jest przywilejem młodości, która się niczego nie boi. Niemniej jednak odczuwałem potrzebę jakiejś poważniejszej pracy nawet bez myśli o szybkiej publikacji, dla własnej jedynie satysfakcji i zadowolenia, że robię to, co chcę, poza jakimkolwiek przymusem. I tak wpadłem na myśl napisania jakiegoś większego studium o Stefanie Grabińskim. Gdzieś w podświadomości tkwiła u źródeł tej decyzji pamięć o tym dziwnym człowieku, którego znałem kiedyś jako chłopiec i który uczył mnie nawet krótko w moim lwowskim gimnazjum, a jego niesamowita twórczość zawsze mnie pociągała i pobudzała jakieś tkwiące we mnie osobliwe skłonności i szczególną wrażliwość na literaturę tego rodzaju⁷.

Jak widzimy, zwrot w stronę fantastycznych światów oraz makabrycznych opowieści Grabińskiego był dla Hutnikiewicza doskonałą okazją do podjęcia „poważniejszej pracy” naukowej bez konieczności poddawania się metodologicznej presji „wulgarnych schematów” marksizmu w badaniach literackich. Toruński badacz musiał sobie zatem doskonale zdawać sprawę z tego, że choć sfera niewerystycznej prozy pełnej psychologicznych fantazmatów epoki bezpowrotnie minionej nie wzbudzi z pewnością entuzjazmu szermierzy nowego porządku metodologicznego, to jednak pozostawi relatywnie duży margines swobody interpretacyjnej. Grabiński był w owym czasie zapewne pisarzem „niesłusznym” politycznie, bo bez wątpienia

o całe niebo”. A. Hutnikiewicz, *Rehabilitacja Grabińskiego*, do druku podał B. Burdziej, „Litteraria Copernicana” 2013, nr 1(11), s. 286.

⁵ Zob. A. Stoff, *Opowiadania fantastyczne Sygurda Wiśniowskiego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1977, t. 13; tenże, *Lem i inni. Szkice o polskiej science fiction*, Pomorze, Bydgoszcz 1990.

⁶ Zob. A. Hutnikiewicz, *Twórczość literacka Stefana Grabińskiego*, dz. cyt.

⁷ A. Hutnikiewicz, *Rehabilitacja Grabińskiego*, dz. cyt., s. 287–288.

burżuazyjnym. Pozostawał jednak zarazem pisarzem „nieważnym” – pozbawionym historycznego znaczenia i wyraźnego oddziaływania społecznego – czasy masowego zainteresowania literacką fantastyką miały wszak dopiero nadejść, badanie jego twórczości było więc relatywnie bezpieczne w świecie rosnącej ideologizacji dyskursu literaturoznawczego. Czy jednak było to przekonanie w pełni uzasadnione, jest kwestią dyskusyjną, czego dowodzić może choćby polemika, która w roku 1954, wkrótce po publikacji debiutanckich powieści Lema, rozgorzała na łamach prasy literackiej między autorem *Astronautów* a Andrzejem Kijowskim. Jej tematem stały się związki fantastyki naukowej z nową, socjalistyczną rzeczywistością. Kijowski zarzucił Lemowi, że „przyszłościowość” jego utworów to po prostu „dezercja od współczesności”⁸ i jej wyzwania. Odpowiedź Lema była stosunkowo prosta, gdyż inkryminowane teksty (głównie fragmenty *Dzienników gwiazdowych*) określił on mianem powiastki filozoficznej, zgadzając się przy tym z polemistą, że „potrzeba nam wielkich problemów tematyki współczesnej”⁹. Być może jednak w tym kontekście kluczowy był właśnie „naukowy” charakter współczesnej i zorientowanej na (z założenia ideologicznego – „komunistyczną”) przyszłość fantastyki uprawianej przez Lema w kontraście do „nienaukowej” i „fantasmagorycznej” twórczości Grabińskiego osadzonej w świecie niesocjalistycznej przeszłości.

Trzeba jednak pamiętać, że ów polityczny kontekst podjęcia badań nad dorobkiem autora *Kochanki Szamoty*, o którym wspomina sam Hutnikiewicz, nie był jedynym motywem działań badacza. Drugim, niewątpliwie istotnym, pozostawał oczywiście, sygnalizowany także w cytacie powyżej, kontekst autobiograficzny, o którym tak pisze toruński literaturoznawca:

A może od dzieciństwa miałem w sobie jakiś przewrotny pociąg do historii tego rodzaju z pogranicza grozy i lęku? A może jest to kwestia pewnej wrażliwości nerwowej i pewnych doświadczeń z lat najwcześniejszego dzieciństwa, gdy świat nawet najbliższy wydawał się obszarem nieskończonych tajemnic? Mieszkało się wówczas w starych domach, gdzie ponad najwyższymi piętrami istniały jeszcze ciemne, duszne, przepastne strychy, zasłane miękkim kurzem i zasnute sznurami gęstych, lepkich pajęczyn, pełne tajemniczych rupieci, trzasków, szepców, szelestów; chłodne, mroczne sienie o drewnianych schodach, skrzypiących pod stopami zagadkowych przechodniów. Wieczorami, w zupełnej ciszy ktoś stąpał ciężko, wspinając się na piętro i zatrzymywał się przed drzwiami, tak iż przylepiony niemal do nich uchem słyszałem zmęczony oddech, czułem czyjąś niewidzialną obecność¹⁰.

We fragmencie tym rozpoznamy bez trudu wspomnienia dziecięcych lęków wielu pisarzy tamtego czasu, wszak jak pisał przed laty Pierre Loti: „Jako dziecko wieczorem bałem się schodów: wydawało mi się, że umarli skradają się tam za

⁸ A. Kijowski, *Widmo krąży*, „Życie Literackie” 1954, nr 6. Warto przy tym odnotować, że problematykę tę omówił wnikliwie Andrzej Stoff w artykule *Krytyka o pierwszych utworach Stanisława Lema (Astronauta, Obłok Magellana, Sezam)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1975, t. 11.

⁹ S. Lem, *Uchylam przyłbicy*, „Życie Literackie” 1954, nr 7. Temat ten podjął Lem także już wcześniej w szkicu *O współczesnych zadaniach i metodzie pisarstwa fantastycznonaukowego*, „Nowa Kultura” 1952, nr 39.

¹⁰ A. Hutnikiewicz, *Rehabilitacja Grabińskiego*, dz. cyt., s. 283–285.

mną, by schwycić mnie za nogi, i pędziłem gnany obłądnym strachem”¹¹. Ale jest to również opis bliski niezliczonym „opowieściom z dreszczykiem”, których badania podjął się właśnie Hutnikiewicz: „Wąskimi schodami zbliżały się powolne, ciężkie kroki, charakterystyczne dla starszych osób. Dodatkowo niezwykle było to, że ich odgłos, będący czymś pomiędzy tupaniem a kłapaniem, bardzo nieprzyjemny dla uszu, wydawały najwyraźniej zupełnie bose stopy”¹². W ten sposób złożone okoliczności społeczno-polityczne oraz dziecięce doświadczenia badacza przyczyniły się pośrednio do wyłonienia się nowego obszaru badań w obrębie toruńskiego literaturoznawstwa. Sam Hutnikiewicz powrócił do tego tematu po kilkudziesięciu latach, przygotowując obszerną edycję utworów lwowskiego autora dla Wydawnictwa Literackiego i przyczyniając się w ten sposób ostatecznie do „rehabilitacji Grabińskiego”¹³.

Drugim, nie mniej istotnym, źródłem filologicznych studiów nad literaturą niwerystyczną na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika były bez wątpienia badania folklorystyczne rozpoczęte jeszcze w latach sześćdziesiątych minionego stulecia przez Jana Mirosława Kasjana – zbieracza i interpretatora polskich oraz ukraińskich bajek, podań i gadek, zgromadzonych po latach między innymi w tomie *Na przełęczy światów*¹⁴. Folklorystyczne poszukiwania Kasjana obejmowały zarówno poetykę ludowej bajki magicznej¹⁵, jej semantykę i topikę¹⁶, jak i teorię gatunku¹⁷. Być może to właśnie ta orientacja badawcza fundatora toruńskiej folklorystyki zaowocowała licznymi pracami jego uczniów i kontynuatorów podejmującymi tę tematykę, publikowanymi konsekwentnie w kolejnych dziesięcioleciach. Bez wątpienia wymienić tu należy monografie i artykuły Violetty Wróblewskiej, przede wszystkim zaś jej autorskie książki: *Przemiany gatunkowe polskiej baśni literackiej XIX i XX wieku*¹⁸, *Ludowa bajka nowelistyczna*¹⁹ oraz *„Od potworów do znaków pustych”*²⁰. Charakterystyczną

¹¹ Cyt. za: G. Bachelard, *Ziemia, spoczynek i marzenia*, przeł. A. Tatarkiewicz, w: tegoż, *Wyobrażenia poetycka*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1975, s. 309.

¹² J.S. Le Fanu, *Niezwykłe zajścia przy Aungier Street*, w: tegoż, *Duch pani Crowl*, przeł. M. Dżdża, Wydawnictwo C & T, Toruń 2013, s. 94.

¹³ Zob. S. Grabiński, *Nowele*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1980.

¹⁴ J.M. Kasjan, *Na przełęczy światów. 150 ukraińskich baśni, gadek, humoresek i podań ludowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2000.

¹⁵ Zob. J.M. Kasjan, *O czasach w bajce ludowej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica III. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1999, z. 331; tenże, *O paradoksach w polskiej i ukraińskiej bajce ludowej*, „Literatura Ludowa” 1997, nr 4/5.

¹⁶ J.M. Kasjan, *Przemiany bajki o zajęcach i żabach*, w: tegoż, *Usta i pióro. Studia o literaturze ustnej i pisanej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1994.

¹⁷ J.M. Kasjan, *Maxa Lüthiego koncepcja bajki*, w: tegoż, *Usta i pióro*, dz. cyt.

¹⁸ V. Wróblewska, *Przemiany gatunkowe polskiej baśni literackiej XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.

¹⁹ V. Wróblewska, *Ludowa bajka nowelistyczna (źródła – wątki – konwencje)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2007.

²⁰ V. Wróblewska, *„Od potworów do znaków pustych”. Ludowe demony w polskiej literaturze dla dzieci*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2014.

cechą badań prowadzonych przez Wróblewską jest zdecydowane wyjście poza wąsko pojmowany paradygmat folklorystyczny, w kierunku kontekstualizujących teksty folkloru studiów o charakterze literaturoznawczym (baśń literacka, literatura dla dzieci i młodzieży) oraz kulturoznawczym (miejsce folkloru we współczesnej kulturze popularnej). Podobne tendencje odnajdziemy także w artykułach innego toruńskiego folklorysty Piotra Grochowskiego, który swą uwagę badawczą poświęcał między innymi funkcji folkloru w nowych mediach, skupiając się nierzadko właśnie na motywach *stricte* fantastycznych²¹. Zwieńczeniem tych prac zainicjowanych przez Jana Mirosława Kasjana i rozwijanych w toruńskim ośrodku folklorystycznym jest z pewnością trzypiętomowy *Słownik polskiej bajki ludowej* zredagowany przez Violetkę Wróblewską i opublikowany przez Wydawnictwo Naukowe UMK w roku 2018²², zawierający między innymi identyfikacje i omówienia wielu bajkowych motywów (takich jak choćby: strzygoń, wilkołak, płanetnik czy upiór), stanowiących istotny kontekst także dla badań nad opracowaniami wątków folklorystycznych w literaturze fantastycznej (np. w horrorze). Warto przy tym pamiętać, że sama bajka magiczna definiowana jest przez autorów *Słownika* jako utwór, którego „cechą podstawową jest przewaga pierwiastków fantastycznych”²³. Monografia ta mieści się zatem nie tylko w głównym nurcie, ale nawet w samym centrum polskiej refleksji nad literaturą fantastyczną i jej kulturowymi źródłami.

Osobną, bardzo obszerną domeną badań nad fantastyką i fantastycznością w toruńskim środowisku akademickim pozostają od lat studia nad *science fiction*, podejmowane nierzadko w kontekście lub pod pretekstem interpretacji dorobku literackiego Stanisława Lema – przez wiele dziesięcioleci jedyne polskiego pisarza fantasty, który trwale zagościł nie tylko w kanonie twórców głównego nurtu literatury, ale też w światowym obiegu współczesnego powieściopisarstwa i w globalnej popkulturze²⁴. W tym obszarze badawczym pionierski charakter miały przede wszystkim publikacje Andrzeja Stoffa, którego monografia *Powieści fantastyczno-naukowe Stanisława Lema*²⁵, opublikowana przez PWN w 1983 roku, była bez wątpienia jedną z pierwszych prac literaturoznawczych poświęconych w całości dorobkowi autora *Solaris*. Stoff pozostał zresztą wierny lemologii przez wiele lat,

²¹ Zob. P. Grochowski, *Zmora w internecie. O statusie współczesnych wyobrażeń demonicznych*, „Literatura Ludowa” 2016, nr 3, s. 37–52; tenże, *Od strzygoni do wampirów energetycznych. Folklor jako system praktyk interpretacyjnych*, „Przegląd Kulturoznawczy” 2017, nr 2(32), s. 223–242; tenże, *Tutoriale antywampiryczne w serwisie YouTube. Między dyskursem eksperckim a cyberfolklorem*, „Literatura Ludowa” 2017, nr 4–5, s. 21–38.

²² *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2018.

²³ M. Wójcicka, *Bajka magiczna*, <https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=222> (dostęp: 16.07.2021).

²⁴ Można bowiem stwierdzić z pełnym przekonaniem, że dziś status ten dzielą z Lemem co najmniej Andrzej Sapkowski i Jacek Dukaj.

²⁵ A. Stoff, *Powieści fantastyczno-naukowe Stanisława Lema*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Warszawa – Toruń 1983.

publikując regularnie artykuły zawierające zarówno analizy i interpretacje wybranych utworów pisarza, jak i teoretycznoliterackie próby opisu konstytutywnych cech poetyki *science fiction* dokonywane na podstawie badań twórczości Lema²⁶. Te ostatnie poszukiwania poprowadziły zresztą Stoffa w kierunku pierwszych prób skonstruowania usystematyzowanej poetyki tej odmiany fikcji literackiej²⁷, prezentowanych w szeregu artykułów – takich jak między innymi *Metody i wzorce obrazowania w science fiction*²⁸ oraz *Sposoby stanowienia rzeczywistości niewerystycz-*

²⁶ Zob. A. Stoff, *Krytyka o pierwszych utworach Stanisława Lema (Astronauta, Obłok Magellana, Sezam)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1975, t. 11, s. 125–146; tenże, *Stanisława Lema dialog z czytelnikiem*, „Przegląd Humanistyczny” 1977, t. 21, nr 6, s. 69–84 [przedruk w: *Dialog w literaturze*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 163–191; tenże, *Kosmos i astronautyka w twórczości Stanisława Lema*, „Astronautyka” 1981, nr 3, s. 16–20; nr 4, s. 18–21; tenże, *To, o czym się nie wspomina*, „Akcent” 1982, nr 3, s. 55–63; tenże, *W krainie wszechmożliwości*, w: *Spór o SF. Antologia szkiców i esejów o science fiction*, red. L. Jęczmyk, R. Handke, B. Okólska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989; tenże, *Stanisław Lem jako czytelnik własnych utworów*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1986, t. 28, s. 67–96; tenże, *Świat ze słów. O Pamiętniku znalezionym w wannie Stanisława Lema*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1989, t. 32, s. 123–145; tenże, *Perswazyjna niemoc literatury. Przykład Stanisława Lema*, w: *Rozgrywanie światów. Formy perswazji w kulturze współczesnej*, red. I. Iwasiów, J. Madejski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994, s. 11–25; tenże, „Fiasco” *Stanisława Lema. Miejsce utworu w dorobku pisarza jako zagadnienie teoretyczno- i historycznoliterackie*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1996, t. 47, s. 79–103; tenże, „Opowieści o pilocie Pirxie” *Stanisława Lema wobec problematyki cyklu literackiego*, w: *Cykl literacki w Polsce*, red. K. Jakowska i in., Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001, s. 445–458; tenże, *Faust zagubiony. Nauka w literackiej wizji świata St. Lema*, w: *Postacie i motywy faustyczne w literaturze polskiej*, red. H. Krukowska, J. Ławski, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001, s. 347–362; tenże, *Struktura myśli – ekspresja obrazu. O warunkach ekspozycji idei w twórczości Stanisława Lema*, „Acta Lemiana Monashiensis. Special Lem Edition of »Acta Polonica Monashiensis«” 2003, t. 2, nr 2, s. 20–33; tenże, *Struktura myśli – ekspresja obrazu. O warunkach ekspozycji idei w twórczości Stanisława Lema*, w: *Stanisław Lem. Pisarz, myśliciel, człowiek*, red. J. Jarzębski, A. Sulikowski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003, s. 22–32; tenże, *Semantyzacja przestrzeni w powieści Stanisława Lema „Solaris”*, „Inozemna Filolohija. Ukrajinśkyj Naukowyj Zbirnyk” (Lwów) 2003, t. 114, s. 185–194; tenże, „Eden” *Stanisława Lema, czyli semantyka powieści jako przedmiot aluzji i sugestii*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. A. Stoff, D. Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 257–280; tenże, „Altruizyna” *Stanisława Lema, czyli o potrzebie miłości bliźniego*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, dz. cyt., s. 297–313; tenże, *Dialog interpretacyjny na temat „Powrotu z gwiazd”*, „Postscriptum” 2006, nr 1, s. 67–101.

²⁷ Pierwszą taką pracą w polskim literaturoznawstwie była książka Antoniego Smuszkiewiczza, *Stereotyp fabularny fantastyki naukowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980.

²⁸ A. Stoff, *Metody i wzorce obrazowania w science fiction*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1977, t. 13, s. 57–72.

nej w początkowych partiach utworów science fiction²⁹. Toruński badacz nie stronił jednak także od ujęć historycznoliterackich, sięgając nierzadko po twórczość innych niż Lem twórców współczesnej polskiej fantastyki naukowej³⁰, a także po dokonania jej pionierów, by wspomnieć tu tylko utwory Sygurda Wiśniowskiego, Antoniego Słonimskiego czy Bolesława Prusa, a nawet Stefana Grabińskiego³¹. Przypadek tego badacza jest zresztą o tyle ciekawy, że na początku swej kariery akademickiej funkcjonował on także jako twórca opowiadań fantastycznonaukowych, łącząc pracę badawczą z praktyką pisarską i publikując – sporadycznie, ale regularnie – nowele science fiction na łamach „Młodego Technika”. O dorobku literackim Stoffa Antoni Smuszkiewicz pisał w następujących słowach: „Wykorzystuje oczywiście konwencję fantastyki naukowej, nawiązuje do jej charakterystycznych motywów i chwytów artystycznych, ale zarazem zachowuje wobec nich pewien dystans. Być może krytyczny zmysł przyszłego uczonego nie pozwala mu zbyt bez trosko fantazjować, ulegać wpływom młodzieńczych lektur, a zwłaszcza poddawać się stereotypowym rozwiązaniom konfliktów fabularnych”³². W tym wymiarze dokonania Stoffa stają się dość unikalnym w naszym kraju przykładem łączenia pasji analitycznej z twórczością literacką należącą do obszaru literatury popularnej.

Badania dorobku Stanisława Lema były podejmowane konsekwentnie także przez kolejne pokolenia toruńskich badaczy, wśród których wymienić można Alek-

²⁹ A. Stoff, *Sposoby stanowienia rzeczywistości niewerystycznej w początkowych partiach utworów science fiction*, w: *Fantastyka, fantastyczność, fantazmaty*, red. A. Martuszczyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 37–55. Zob. także tenże, *Science fiction wobec pytań o wartość literatury*, „Kwazar” (Poznań) 1980, nr 4, s. 1–19 [maszynopis powielany]; tenże, *Uwagi o poetyce i estetyce filmu science fiction*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1982, t. 21, s. 95–124; tenże, *Fantastyka naukowa jako literatura współczesna*, w: *Edukacja polonistyczna i literatura*, red. W. Sawrycki, M. Wróblewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2000, s. 5–22; tenże, *Czy science fiction jest gatunkiem ideologicznie zdeterminowanym?*, „Roczniki Humanistyczne” 1991, t. 34, z. 1; tenże, *Czy science fiction może pomóc w rozumieniu rzeczywistości?*, w: „Metafizyczne” w literaturze współczesnej, red. A. Koss, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1992, s. 57–77.

³⁰ Zob. A. Stoff, *Lem i inni*, dz. cyt.

³¹ Zob. A. Stoff, *Porachunki ze światem. O powieściach fantastycznych Antoniego Słonimskiego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1979, t. 15, s. 53–74; tenże, *Wątek Geista w „Lalce” Bolesława Prusa, czyli między przecuciem możliwości a poczuciem rzeczywistości*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, dz. cyt., s. 133–158; tenże, *Sześć „Spojrzeń” Stefana Grabińskiego*, w: *Od Kochanowskiego do Różewicza. Prace ofiarowane Arturowi Hutnikiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Kryszak, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Poznań – Toruń 1988, s. 163–173.

³² A. Smuszkiewicz, *Artystyczny ślad na naukowej drodze. Twórczość literacka Andrzeja Stoffa*, w: *Od Lema do Sienkiewicza (z Ingardenem w tle). Prace literaturoznawcze ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Stoffowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2017, s. 9.

sandra Głowczewskiego³³, Marcina Wołka³⁴, Macieja Wróblewskiego³⁵, Dariusza Brzostka³⁶, Krzysztofa Abriszewskiego³⁷ i Adriana Zabielskiego³⁸. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że w wielu wypadkach poszukiwania badaczy wychodziły zdecydowanie poza paradygmat historycznoliteracki, a nawet literaturoznawczy – zmierzając w kierunku studiów nad kulturą popularną czy najogólniej rozumia-

³³ Zob. A. Głowczewski, *Tragedia pralnicza Stanisława Lema, czyli ekonomia i prawo jako ciemne zwierciadła duszy*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, dz. cyt., s. 333–353; tenże, *Komizm jako trop rzeczywistości w literaturze. Kilka uwag na marginesie prozy Stanisława Lema*, w: *Zrozumieć humor*, red. S. Dżereń-Głowacka, A. Kwiatkowska, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2009, s. 257–269. Głowczewski sięgał również chętnie po twórczość Grabińskiego w szkicach *Zapomniany dramat fantastyczny (o Ciemnych siłach Stefana Grabińskiego)*, w: *Fantastyka, fantastyczność, fantazmaty*, red. A. Martuszevska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 123–149; *Utwory dramatyczne Stefana Grabińskiego*, w: *Przez dwa stulecia. In memoriam Artur Hutnikiewicz*, red. J. Kryszak, H. Ratuszna, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, 2006, s. 225–241.

³⁴ M. Wołek, *Deux labyrinthes: Lem et Potocki*, w: *Jean Potocki: le travail du temps, autour d'un bicentenaire*, red. F. Rosset, D. Triaire, Presses universitaires de la Méditerranée, Montpellier 2019, s. 209–225; tenże, *Stanisław Lem – Holocaust Survivor*, „Science Fiction Studies” 2018, t. 45 nr 2, s. 332–340; tenże, *Nie być Idiotą. O „Dziennikach gwiazdowych” Stanisława Lema*, w: *Od Lema do Sienkiewicza (z Ingardenem w tle)*, dz. cyt., s. 225–244; tenże, *Interteksty Pamiętnika znalezione w wannie*, w: *Stanisław Lem, pisarz, myśliciel, człowiek*, red. J. Jarzębski, A. Sulikowski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003, s. 376–399.

³⁵ M. Wróblewski, *Czy maszyna może być człowiekiem? Maska Stanisława Lema*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2007, t. 9.

³⁶ Zob. D. Brzostek, *Projekt literatury konceptualnej? O „książkach nieistniejących” Stanisława Lema*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 2001, t. 54, s. 159–180; tenże, *Maska Stanisława Lema, czyli narodziny umysłu z ciała maszyny*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, dz. cyt., s. 315–331; tenże, *Kongres futurologiczny Stanisława Lema, czyli złudna utopia farmakokracji*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, dz. cyt., s. 281–296; tenże, *Lemowersum przenicowane?*, „Teksty Drugie” 2006, nr 1/2, s. 136–144; tenże, *James Joyce, autor Gilgamesza. O pewnej aluzji literackiej Stanisława Lema*, w: *Aluzja literacka. Teoria – interpretacje – konteksty*, red. A. Stoff, A. Skubaczewska-Pniewska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2007, s. 285–297; tenże, *Fantazmat otelesnien (reczima). Erotizam u fantastici Stanisława Lema*, [w:] *Teło u słowenskoj futurofantastici*, red. D. Ajdaczić, Beograd 2011, s. 133–147; tenże, *What Does Lem Sound Like? A Tale Told in a Number of Soundscapes*, przeł. K. Marak, w: *30. Musica Polonica Nova. Festiwal Polskiej Muzyki Współczesnej. 8–16 kwietnia 2016 Wrocław*, red. S. Wieczorek, Wrocław 2016, s. 55–60; tenże, *Gdzie zakancziwajetsia literatura? „Głas gospo-da” i „Golem XIV” – „rielikty romana” S. Lema*, w: *Iskusstwo i otwietstwiennost’. Litieraturnoje tworczestwo Stanisława Lema. Sbornik naucznych statiej*, red. J. Koz'mina, Jekatierinburg – Moskwa 2017, s. 139–152; tenże, *Lęk przed maszyną i lęk (z) maszyny. Sztuczna inteligencja i technolęki Stanisława Lema*, „Kultura Współczesna” 2018, nr 2(101), s. 13–24.

³⁷ Zob. K. Abriszewski, *Filozoficzne struktury Matrixu. Miłość (mądrości) w czasach „za-razy”*, w: *Edukacja w czasach popkultury*, red. W. Burszta, A. de Tchorzewski, Wydawnictwo AB, Bydgoszcz 2002, s. 149–171.

³⁸ Zob. A. Zabielski, *Nakręcane światy. Twórczość Paolo Bacigalupiego w kontekście wybranych elementów kapitalistycznego systemu-świata*, „Ruch Filozoficzny” 2018, t. 74, nr 2.

nego kulturoznawstwa³⁹. Miało to miejsce na przykład w przypadku książki Macieja Wróblewskiego „Czytanie przyszłości”. *Polska fantastyka naukowa dla młodego odbiorcy*⁴⁰, wprowadzającej do refleksji nad *science fiction* kryteria obiegu literackich oraz kategorie odbiorcy dziecięcego i młodzieżowego, a także innej pracy tego badacza – *Literatura i maszyna*⁴¹, rozbudowującej kontekst obserwacji SF o tak zwany „dyskurs maszynowy”. Podobnie rzecz się miała w odniesieniu do kulturoznawczych prac Dariusza Brzostka, poświęconych takim zagadnieniom jak status wiedzy naukowej w świecie późnej nowoczesności, przyszłość uniwersytetu, futurologia i antropologia spekulatywna, a także afrofuturyzm⁴². Świadectwem tych poszukiwań stały się także przygotowane przez toruńskich badaczy monografie poświęcone przejawom fantastyki i *science fiction* w mediach artystycznych innych niż literatura – serialach oraz grach cyfrowych: *Gameplay, Emotions and Narrative*.

³⁹ Świadectwem szerszego podejścia do literatury fantastycznej i fantastycznonaukowej są także dwie monografie zbiorowe przygotowane przez toruńskich badaczy: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, dz. cyt., oraz *Nie tylko Lem. Fantastyka współczesna*, red. M. Wróblewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2017.

⁴⁰ M. Wróblewski, „Czytanie przyszłości”. *Polska fantastyka naukowa dla młodego odbiorcy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2008.

⁴¹ M. Wróblewski, *Literatura i maszyna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2015. Zob. także tenże, *Literatura i nauka. Wartości lektury fantastyki naukowej dla młodego czytelnika na przykładzie powieści Erazma Majewskiego*, „Literatura i Kultura Popularna” 2008, t. 14; tenże, *Spotkania pisarza science fiction z Bogiem*, w: *Literatura i wiara*, red. A. Sulikowski, Szczecin 2009; tenże, *Obraz Kosmosu w powieściach Jerzego Broszkiewicza*, w: *Fantastyka w obliczu przemian*, red. R. Kochanowicz, D. Mrozek, B. Stefaniak, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2012 (Prace Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. 71); tenże, *Cyborgizacja codzienności człowieka. Stan współczesny i kilka myśli futurologicznych*, „Litteraria Copernicana” 2011, nr 2; tenże, *Świat według Kosika. Fantastyka pod kontrolą*, w: *Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży*, red. B. Olszewska, E. Łucka-Zajac, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2012; tenże, *Funkcje realizmu w fantastyce dla młodego czytelnika*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” 2016, t. 28; tenże, *Fanzapp. Kilka uwag o współczesnej fantastyce dla dzieci i młodzieży*, w: *Nie tylko Lem*, dz. cyt.

⁴² Zob. D. Brzostek, *Przełamywanie schematu. Parodia jako zabieg dekonwencjonalizujący w literaturze popularnej, na przykładzie science fiction*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 2001, t. 56, s. 123–140; tenże, *Problemy motywacji fantastycznej i fantastycznonaukowej*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, s. 15–54; tenże, *Fantastyka naukowa wobec paradygmatu racjonalności*, w: *Słowenska nauczna fantastika*, red. D. Ajdaczić, B. Jowić, Beograd 2007, s. 155–180; tenże, *Black Science – Black Magic. Czy afrofuturyzm jest narracją poznawczą?*, „Sztuka i Dokumentacja” 2016, nr 14, s. 28–37; tenże, *Przyszłość nauki, przyszłość uniwersytetu. Fantastycznonaukowe prognozy zaniku wiedzy naukowej*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” 2016, nr 28, temat: *Kalejdoskop fantastyki*, red. M. Brzostowicz-Klajn, A. Grodecka, s. 13–33; tenże, *Trzy maszyny. Obrazy mechanizmów w literaturze niewerystycznej*, w: *O literaturze i kulturze (nie tylko) popularnej. Prace ofiarowane Profesorowi Jakubowi Z. Lichańskiemu*, red. A. Gemra, A. Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 53–71; tenże, *A jeśli przyszłość już była? Prognoza, diagnoza i utopia w najnowszej science fiction*, w: *Nie tylko Lem*, dz. cyt., s. 41–62; tenże, *Fikcja antropologiczna czy antropologia spekulatywna? O funkcjach poznawczych narracji fantastycznonaukowych*, „Prace Kulturoznawcze” 2019, nr 23(2–3), s. 43–60.

*Independent Games Experienced*⁴³ i *Sex, Death and Resurrection in Altered Carbon. Essays on Netflix's Series*⁴⁴. Warto zaznaczyć, że te publikacje i nowe kierunki w badaniach wiązały się także z działalnością kolejnego pokolenia badaczy, wśród których należy wymienić Aldonę Kobus, Katarzynę Marak i Miłosza Markockiego.

Zapoczątkowane przez studium Hutnikiewicza o twórczości Grabińskiego badania literackiego horroru również doczekały się po latach kontynuacji w ośrodku toruńskim, stając się uzupełnieniem prowadzonych w nim studiów nad fantastyką i fantastycznością. Jej pierwszym przejawem była monografia Dariusza Brzostka *Literatura i nierozum. Antropologia fantastyki grozy*⁴⁵, w której autor podjął próbę wykorzystania analitycznych narzędzi Foucaultowskiej archeologii wiedzy oraz psychoanalizy i kulturoznawstwa, aby uchwycić antropologiczny wymiar pewnej konwencji literackiej oraz kryjących się za nią kulturowych schematów poznawczych i interpretacyjnych. Wątki te były następnie rozwijane w kolejnych szkicach podejmujących problematykę konstruowania „niemożliwego” w świecie późnej nowoczesności⁴⁶, ewolucyjnych modeli narracyjnych w horrorze⁴⁷, kontrkulturowych aspektów współczesnego horroru brytyjskiego⁴⁸ i wreszcie twórczości Stefana Grabińskiego⁴⁹. Interdyscyplinarne oraz komparatystyczne aspekty w studiach nad horrorem były wyraźnie obecne także w pracach innych badaczy związanych z UMK – warto przywołać tu choćby monografię Katarzyny Marak *Japanese and American Horror*⁵⁰ oraz publikacje Aldony Kobus eksplorujące między innymi queerowy wymiar gotycyzmów⁵¹, a także prace Krzysztofa Abriszewskiego poświęcone twórczości Lovecrafta⁵² i Pauliny Abriszewskiej dotyczące powieści

⁴³ K. Marak, M. Markocki, D. Brzostek, *Gameplay, Emotions and Narrative. Independent Games Experienced*, Carnegie Mellon ETC Press, Pittsburgh 2019.

⁴⁴ *Sex, Death and Resurrection in Altered Carbon. Essays on Netflix's Series*, red. A. Kobus, Ł. Muniowski, McFarland, Chicago 2020.

⁴⁵ D. Brzostek, *Literatura i nierozum. Antropologia fantastyki grozy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2009.

⁴⁶ D. Brzostek, *Wspólnoty interpretacyjne i konstruowanie niemożliwego. Horror w świecie późnej nowoczesności*, w: *Literatura i kultura popularna. Badania i metody*, red. A. Gemra, A. Mazurkiewicz, Pracownia Literatury i Kultury Popularnej oraz Nowych Mediów, Wrocław 2014, s. 119–136; tenże, *Mury azylu, ramy dyskursu*, „Literatura Ludowa” 2013, nr 1, s. 41–48.

⁴⁷ D. Brzostek, *Drapieżnik i (jego) ofiara. Horror w kontekście ewolucjonistycznych teorii narracji*, w: *Literatura i kultura popularna. Badania, analizy, interpretacje*, red. A. Gemra, Pracownia Literatury i Kultury Popularnej oraz Nowych Mediów, Wrocław 2015, s. 49–58.

⁴⁸ D. Brzostek, *It's alright ma, it's only witchcraft. Kultura jako palimpsest w horrorze brytyjskim drugiej połowy XX wieku*, „Studia Kulturoznawcze” 2015, nr 2(8), s. 23–38.

⁴⁹ D. Brzostek, *Corpus eroticum, albo fantazmatyczna kochanka Jerzego Szamoty*, „Litteraria Copernicana” 2013, nr 1(11), s. 144–153.

⁵⁰ K. Marak, *Japanese and American Horror. A Comparative Study of Film, Fiction, Graphic Novels and Video Games*, Chicago 2014.

⁵¹ A. Kobus, „To nie zbrodnia, ale tajemnica”. Australijski gotyk w „Pikniku pod wiszącą skałą”, „Mała Kultura Współczesna” 2017, nr 6.

⁵² K. Abriszewski, *Horror i filozofia albo do czego może służyć Lovecraft*, w: D. Misterek, *Tam, gdzie czyha Cthulhu. O przestrzeni naznaczonej w prozie H.P. Lovecrafta*, Gdański Klub Fantastyki, Gdańsk 1999, s. 65–73.

Chiny Miéville'a⁵³. Tendencje te znalazły odzwierciedlenie w monografii zbiorowej *Potworna wiedza*⁵⁴, dokumentującej toruńskie kulturoznawcze badania horroru. Swoistą nowością w tym obszarze stały się z kolei pogłębione analizy recepcji utworów fantastycznych oraz twórczości własnej fanów, czemu poświęcone zostały dwie odrębne monografie – autorska książka Aldony Kobus *Fandom*⁵⁵ oraz monografia zbiorowa *Chińskie bajki*⁵⁶, otwierające, jak wolno przypuszczać, nurt badań popkultury w zakresie estetyki recepcji jej tekstów.

Przedstawione powyżej refleksje na temat trwających ponad pół wieku badań nad fantastyką i fantastycznością w toruńskim ośrodku naukowym mają z konieczności charakter syntetyczny, obejmując kluczowe momenty kształtowania się tych studiów, najważniejsze dla nich postaci oraz publikacje, które inicjowały lub też wyznaczały zwrot w zakresie obszarów bądź metod analizy i interpretacji tekstów fantastycznych. Rysuje się tu jednak wyraźna ścieżka rozwoju badawczego – zmierzająca od monograficznych ujęć czołowych twórców polskiej literatury fantastycznej (Grabiński, Lem), problemów poetyki gatunkowej (ludowa bajka magiczna) oraz wybranej tradycji kulturowej (folklor) – do syntetyzujących ujęć o charakterze kulturoznawczym i medioznawczym, obejmujących między innymi badania nad odbiorem tekstów kultury popularnej, fantastyki w świecie nowych mediów oraz komparatystycznych studiów transkulturowych (fantastyczność w kulturze anglosaskiej i japońskiej). Omówienie poznawczych i metodologicznych konsekwencji takiego zwrotu badawczego wymagałoby osobnego studium, dlatego też w tym miejscu sygnalizowałem jedynie punkty zwrotne i nowe obszary refleksji, skupiając się równocześnie na początkach badań i na dokonaniach autorów, których dorobek pozostaje dziś z powodów biograficznych zamknięty (Hutnikiewicz, Kasjan), co nie znaczy oczywiście – zapomniany lub odłożony na bok. Wręcz przeciwnie, można uznać, że badania folklorystyczne przyczyniły się w istotny sposób do powstania w środowisku toruńskim kulturoznawczego paradygmatu badania fantastyczności, natomiast refleksja nad dorobkiem Grabińskiego zainicjowała lokalne studia nad literaturą grozy. W tym wymiarze wyraźnie zaznacza się zatem niewątpliwa międzypokoleniowa ciągłość zainteresowań naukowych.

Przechodząc do konkluzji tego szkicu, chciałbym jednak zwrócić uwagę na dwie kwestie, które w rozwoju toruńskich studiów nad fantastyką i fantastycznością wyłaniają się jako tendencje rozleglejsze i nad wyraz znamienne dla przekształceń we współczesnym polskim polu akademickim. Po pierwsze zatem, widać w nim wyraźne przesunięcie refleksji nad tekstami należącymi do kultury popularnej z marginesu w kierunku centrum – głównego nurtu badań humanistycznych. Innymi słowy – coraz większa liczba badaczy, coraz częściej i coraz chętniej sięga po horror i *science*

⁵³ P. Abriszewska, *Miasto i miasto Chiny Miéville'a. Pomiedzy konwencjami, pomiedzy intertekstami*, „Ruch Filozoficzny” 2018, t. 74, nr 2, s. 31–43.

⁵⁴ *Potworna wiedza. Horror w badaniach kulturowych*, red. D. Brzostek, A. Kobus, M. Markocki, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2016.

⁵⁵ A. Kobus, *Fandom*, dz. cyt.

⁵⁶ *Chińskie bajki. Fandom mangi i anime w Polsce*, red. D. Brzostek, A. Kobus, K. Marak, M. Markocki, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2018.

fiction (a także kryminał, romans, gry cyfrowe *etc.*) jako podstawowy przedmiot swych analiz i interpretacji, co więcej – traktując go nierzadko jako obszar badawczy, w ramach którego można stawiać pytania i rozważać problemy zastrzeżone przez lata dla tradycyjnej humanistyki skupionej na tak zwanej hermeneutyce arcydzieł i w związku z tym zdystansowanej wobec przejawów kultury popularnej. I jak mniemam, jest to tendencja rozleglejsza, znamionująca pewien zwrot w badaniach globalnych, czego dowodem mogą być choćby poświęcone fantastyce naukowej i horrorowi prace najciekawszych humanistów ostatnich lat, by wspomnieć tu tylko Fredrica Jamesona⁵⁷, Eugene’a Thackera⁵⁸, Grahama Harmana⁵⁹, Dylana Triggę⁶⁰ czy Quentina Meillassoux⁶¹. Czy jest to zwrot stały i czy przyniesie satysfakcjonujące owoce poznawcze, dowiemy się, oczywiście, w przyszłości. Po drugie, równie wyrażna jest tendencja zmierzająca w kierunku badań interdyscyplinarnych – kulturoznawczych, obecna w większości najnowszych prac poświęconych już nie literaturze, lecz po prostu fikcjom niewerystycznym konstruowanym w różnych mediach artystycznych. Czy jest to trwałe przejście od filologii do studiów kulturowych? Czy wynika ono z osobistych preferencji poszczególnych badaczy, czy też może zostało wymuszone zmianami w obszarze samej kultury – w tym kultury popularnej, w ramach której fantastyka w najrozmaitszych swych przejawach od dawna przestała być domeną literackiego opowiadania, przyoblekając się w formy ekspresji właściwe dla późnej nowoczesności? Odpowiedź na tak sformułowane pytanie wymaga już jednak z pewnością osobnej refleksji.

Bibliografia

- Abriszewska Paulina, Miasto i miasto *Chiny Miéville’a. Pomiedzy konwencjami, pomiedzy intertekstami*, „Ruch Filozoficzny” 2018, t. 74, nr 2, s. 31–43.
- Abriszewski Krzysztof, *Filozoficzne struktury Matrixu. Miłość (mądrości) w czasach „za-razy”*, w: *Edukacja w czasach popkultury*, red. Wojciech Burszta, Andrzej de Tchorzewski, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2002, s. 149–171.
- Abriszewski Krzysztof, *Horror i filozofia albo do czego może służyć Lovecraft*, w: Daniel Misterek, *Tam, gdzie czyha Cthulhu. O przestrzeni naznaczonej w prozie H.P. Lovecrafta*, Gdański Klub Fantastyki, Gdańsk 1999, s. 65–73.
- Brzostek Dariusz, *A jeśli przyszłość już była? Prognoza, diagnoza i utopia w najnowszej science fiction*, w: *Nie tylko Lem. Fantastyka współczesna*, red. Maciej Wróblewski, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2017, s. 41–62.

⁵⁷ Zob. F. Jameson, *Archeologie przyszłości. Pragnienie zwane utopią i inne fantazje naukowe*, przeł. M. Piąza i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

⁵⁸ Zob. E. Thacker, *Horror of Philosophy*, t. 1: *In the Dust of This Planet*, John Hunt Publishing, Winchester – Washington 2011.

⁵⁹ G. Harman, *Weird Realism. Lovecraft and Philosophy*, John Hunt Publishing, Winchester – Washington 2012.

⁶⁰ D. Trigg, *The Thing. A Phenomenology of Horror*, John Hunt Publishing, Winchester – Washington 2014.

⁶¹ Q. Meillassoux, *Metafizyka i fikcja światów spoza nauki*, przeł. P. Herbich, Fundacja Augusta hr. Cieszkowskiego, Warszawa 2020.

- Brzostek Dariusz, *Black Science – Black Magic. Czy afrofuturyzm jest narracją poznawczą?*, „Sztuka i Dokumentacja” 2016, nr 14, s. 28–37.
- Brzostek Dariusz, *Corpus eroticum, albo fantazmatyczna kochanka Jerzego Szamoty*, „Literaria Copernicana” 2013, nr 1(11), s. 144–153.
- Brzostek Dariusz, *Drapieżnik i (jego) ofiara. Horror w kontekście ewolucjonistycznych teorii narracji*, w: *Literatura i kultura popularna. Badania, analizy, interpretacje*, red. Anna Gemra, Pracownia Literatury i Kultury Popularnej oraz Nowych Mediów, Wrocław 2015, s. 49–58.
- Brzostek Dariusz, *Fantastyka naukowa wobec paradygmatu racjonalności*, w: *Słowenska naučna fantastika*, red. Dejan Ajdaczić, Bojan Jović, Institut za književnost i umetnost, Beograd 2007, s. 155–180.
- Brzostek Dariusz, *Fantazmat otelesnien (reczima). Erotizam u fantastici Stanisława Lema*, w: *Teło u słowenskoj futurofantastici*, red. Dejan Ajdaczić, SlovoSlavia, Beograd 2011, s. 133–147.
- Brzostek Dariusz, *Fikcja antropologiczna czy antropologia spekulatywna? O funkcjach poznawczych narracji fantastycznonaukowych*, „Prace Kulturoznawcze” 2019, nr 23 (2–3), s. 43–60.
- Brzostek Dariusz, *Gdzie zakancziwajetsia literatura? „Głos gospoda” i „Golem XIV” – „rielikty romana” S. Lema*, w: *Iskusstwo i otwietstwiennost’. Litieraturnoje tworczestwo Stanisława Lema. Sbornik naucznych statiej*, red. J. Koz’mina, Armchair Scientist, Jekatierinburg – Moskwa 2017, s. 139–152.
- Brzostek Dariusz, *It’s alright ma, it’s only witchcraft. Kultura jako palimpsest w horrorze brytyjskim drugiej połowy XX wieku*, „Studia Kulturoznawcze” 2015, nr 2(8), s. 23–38.
- Brzostek Dariusz, *James Joyce, autor Gilgamesza. O pewnej aluzji literackiej Stanisława Lema*, w: *Aluzja literacka. Teoria – interpretacje – konteksty*, red. Andrzej Stoff, Anna Skubaczewska-Pniewska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2007, s. 285–297.
- Brzostek Dariusz, *Kongres futurologiczny Stanisława Lema, czyli złudna utopia farmakokracji*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. Andrzej Stoff, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 281–296.
- Brzostek Dariusz, *Lemowersum przenicowane?*, „Teksty Drugie” 2006, nr 1/2, s. 136–144.
- Brzostek Dariusz, *Lęk przed maszyną i lęk (z) maszyny. Sztuczna inteligencja i technolęki Stanisława Lema*, „Kultura Współczesna” 2018, nr 2(101), s. 13–24.
- Brzostek Dariusz, *Literatura i nierozum. Antropologia fantastyki grozy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2009.
- Brzostek Dariusz, *Maska Stanisława Lema, czyli narodziny umysłu z ciała maszyny*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. Andrzej Stoff, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 315–331.
- Brzostek Dariusz, *Mury azylu, ramy dyskursu*, „Literatura Ludowa” 2013, nr 1, s. 41–48.
- Brzostek Dariusz, *Problemy motywacji fantastycznej i fantastycznonaukowej*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. Andrzej Stoff, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 15–54.

- Brzostek Dariusz, *Projekt literatury konceptualnej? O „książkach nieistniejących” Stanisława Lema*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 2001, t. 54, s. 159–180.
- Brzostek Dariusz, *Przełamywanie schematu. Parodia jako zabieg dekonwencjonalizujący w literaturze popularnej, na przykładzie science fiction*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 2001, t. 56, s. 123–140.
- Brzostek Dariusz, *Przyszłość nauki, przyszłość uniwersytetu. Fantastycznonaukowe prognozy zaniku wiedzy naukowej*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” 2016, nr 28, temat: *Kalejdoskop fantastyki*, red. Monika Brzóstowicz-Klajn, Aneta Grodecka, s. 13–33.
- Brzostek Dariusz, *Trzy maszyny. Obrazy mechanizmów w literaturze niewerystycznej, w: O literaturze i kulturze (nie tylko) popularnej. Prace ofiarowane Profesorowi Jakubowi Z. Lichańskiemu*, red. Anna Gemra, Adam Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 53–71.
- Brzostek Dariusz, *What Does Lem Sound Like? A Tale Told in a Number of Soundscapes*, przeł. K. Marak, w: *30. Musica Polonica Nova. Festiwal Polskiej Muzyki Współczesnej. 8–16 kwietnia 2016 Wrocław*, red. Sławomir Wieczorek, Musica Polonica Nova, Wrocław 2016, s. 55–60.
- Brzostek Dariusz, *Wola nie-wiedzy. Horror postmodernistyczny czy groza ponowoczesności?*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2020.
- Brzostek Dariusz, *Wspólnoty interpretacyjne i konstruowanie niemożliwego. Horror w świecie późnej nowoczesności*, w: *Literatura i kultura popularna. Badania i metody*, red. Anna Gemra, Adam Mazurkiewicz, Pracownia Literatury i Kultury Popularnej oraz Nowych Mediów, Wrocław 2014, s. 119–136.
- Chińskie bajki. Fandom mangi i anime w Polsce*, red. Dariusz Brzostek, Aldona Kobus, Katarzyna Marak, Miłosz Markocki, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2018.
- Główczewski Aleksander, *Komizm jako trop rzeczywistości w literaturze. Kilka uwag na marginesie prozy Stanisława Lema*, w: *Zrozumieć humor*, red. Sylwia Dżereń-Głowacka, Alina Kwiatkowska, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2009, s. 257–269.
- Główczewski Aleksander, *Tragedia pralnicza Stanisława Lema, czyli ekonomia i prawo jako ciemne zwierciadła duszy*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. Andrzej Stoff, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 333–353.
- Główczewski Aleksander, *Utwory dramatyczne Stefana Grabińskiego*, w: *Przez dwa stulecia. In memoriam Artur Hutnikiewicz*, red. Janusz Kryszak, Hanna Ratuszna, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2006, s. 225–241.
- Główczewski Aleksander, *Zapomniany dramat fantastyczny (o Ciemnych siłach Stefana Grabińskiego)*, w: *Fantastyka, fantastyczność, fantazmaty*, red. Anna Martuszczyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 123–149.
- Grochowski Piotr, *Od strzygoni do wampirów energetycznych. Folklor jako system praktyk interpretacyjnych*, „Przegląd Kulturoznawczy” 2017, nr 2(32), s. 223–242.
- Grochowski Piotr, *Tutoriale antywampiryczne w serwisie YouTube. Między dyskursem eksperckim a cyberfolklorem*, „Literatura Ludowa” 2017, nr 4–5, s. 21–38.

- Grochowski Piotr, *Zmora w internecie. O statusie współczesnych wyobrażeń demonicznych*, „Literatura Ludowa” 2016, nr 3, s. 37–52.
- Hutnikiewicz Artur, *Twórczość literacka Stefana Grabińskiego: 1877–1936*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 1959.
- Kasjan Jan Mirosław, *Maxa Lüthiego koncepcja bajki*, w: tegoż, *Usta i pióro. Studia o literaturze ustnej i pisanej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1994.
- Kasjan Jan Mirosław, *Na przelęczy światów. 150 ukraińskich baśni, gadek, humoresek i podań ludowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2000.
- Kasjan Jan Mirosław, *O czasach w bajce ludowej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica III. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1999, z. 331.
- Kasjan Jan Mirosław, *O paradoksach w polskiej i ukraińskiej bajce ludowej*, „Literatura Ludowa” 1997, nr 4/5.
- Kasjan Jan Mirosław, *Przemiany bajki o zającach i żabach*, w: tegoż, *Usta i pióro. Studia o literaturze ustnej i pisanej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1994.
- Kobus Aldona, *Fandom. Fanowskie modele odbioru*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2018.
- Kobus Aldona, „*To nie zbrodnia, ale tajemnica*”. Australijski gotyk w „Pikniku pod wiszącą skałą”, „Mała Kultura Współczesna” 2017, nr 6.
- Marak Katarzyna, *Japanese and American Horror. A Comparative Study of Film, Fiction, Graphic Novels and Video Games*, McFarland & Company, Chicago 2014.
- Marak Katarzyna, Markocki Miłosz, Brzostek Dariusz, *Gameplay, Emotions and Narrative. Independent Games Experienced*, Carnegie Mellon University – ETC Press, Pittsburgh 2019.
- Nie tylko Lem. Fantastyka współczesna*, red. Maciej Wróblewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2017.
- Potworna wiedza. Horror w badaniach kulturowych*, red. Dariusz Brzostek, Aldona Kobus, Miłosz Markocki, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2016.
- Sex, Death and Resurrection in Altered Carbon. Essays on Netflix's Series*, red. Aldona Kobus, Łukasz Muniowski, McFarland & Company, Chicago 2020.
- Słownik polskiej bajki ludowej*, red. Violetta Wróblewska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2018.
- Smuszkiewicz Antoni, *Artystyczny ślad na naukowej drodze. Twórczość literacka Andrzeja Stoffa*, w: *Od Lema do Sienkiewicza (z Ingardenem w tle). Prace literaturoznawcze ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Stoffowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2017.
- Stoff Andrzej, *Altruizyna Stanisława Lema, czyli o potrzebie miłości bliźniego*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. Andrzej Stoff, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 297–313.
- Stoff Andrzej, *Czy science fiction jest gatunkiem ideologicznie zdeterminowanym?*, „Roczniki Humanistyczne” 1991, t. 34, z. 1.

- Stoff Andrzej, *Czy science fiction może pomóc w rozumieniu rzeczywistości?*, w: „*Metafizyczne*” w literaturze współczesnej, red. Agata Koss, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1992, s. 57–77.
- Stoff Andrzej, *Dialog interpretacyjny na temat Powrotu z gwiazd*, „*Postscriptum*” nr 1, 2006, s. 67–101.
- Stoff Andrzej, *Eden Stanisława Lema, czyli semantyka powieści jako przedmiot aluzji i sugestii*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. Andrzej Stoff, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 257–280.
- Stoff Andrzej, *Fantastyka naukowa jako literatura współczesna*, w: *Edukacja polonistyczna i literatura*, red. Władysław Sawrycki, Maciej Wróblewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2000, s. 5–22.
- Stoff Andrzej, *Faust zagubiony. Nauka w literackiej wizji świata St. Lema*, w: *Postacie i motywy faustyczne w literaturze polskiej*, red. Halina Krukowska, Jarosław Ławski, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001, s. 347–362.
- Stoff Andrzej, *Fiasco Stanisława Lema. Miejsce utworu w dorobku pisarza jako zagadnienie teoretyczno- i historycznoliterackie*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska*” 1996, t. 47, s. 79–103.
- Stoff Andrzej, *Kosmos i astronautyka w twórczości Stanisława Lema*, „*Astronautyka*” 1981, nr 3, s. 16–20; nr 4, s. 18–21.
- Stoff Andrzej, *Krytyka o pierwszych utworach Stanisława Lema (Astronauta, Obłok Magellana, Sezam)*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska*” 1975, t. 11, s. 125–146.
- Stoff Andrzej, *Lem i inni. Szkice o polskiej science fiction*, Pomorze, Bydgoszcz 1990.
- Stoff Andrzej, *Metody i wzorce obrazowania w science fiction*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska*” 1977, t. 13, s. 57–72.
- Stoff Andrzej, *Opowiadania fantastyczne Sygurda Wiśniowskiego*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska*” 1977, t. 13, s. 137–162.
- Stoff Andrzej, *Opowieści o pilocie Pirxie Stanisława Lema wobec problematyki cyklu literackiego*, w: *Cykl literacki w Polsce*, red. Krystyna Jakowska i in., Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001, s. 445–458.
- Stoff Andrzej, *Perswazyjna niemoc literatury. Przykład Stanisława Lema*, w: *Rozgrywanie światów. Formy perswazji w kulturze współczesnej*, red. Inga Iwasiów, Jerzy Madejski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994, s. 11–25.
- Stoff Andrzej, *Porachunki ze światem. O powieściach fantastycznych Antoniego Słonimskiego*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska*” 1979, t. 15, s. 53–74.
- Stoff Andrzej, *Powieści fantastyczno-naukowe Stanisława Lema*, Warszawa – Toruń 1983.
- Stoff Andrzej, *Science fiction wobec pytań o wartość literatury*, „*Kwazar*” (Poznań) 1980, nr 4, s. 1–19 [maszynopis powielany].
- Stoff Andrzej, *Semantyzacja przestrzeni w powieści Stanisława Lema Solaris*, „*Inozemna Filologia. Ukraiński Naukowy Zbiornik*” (Lwów) 2003, t. 114, s. 185–194.
- Stoff Andrzej, *Sposoby stanowienia rzeczywistości niewerystycznej w początkowych partiach utworów science fiction*, w: *Fantastyka, fantastyczność, fantazmaty*, red. Anna Martuszewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 37–55.
- Stoff Andrzej, *Stanisława Lema dialog z czytelnikiem*, „*Przegląd Humanistyczny*” 1977, t. 21, nr 6, s. 69–84.

- Stoff Andrzej, *Stanisław Lem jako czytelnik własnych utworów*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1986, t. 28, s. 67–96.
- Stoff Andrzej, *Struktura myśli – ekspresja obrazu. O warunkach ekspozycji idei w twórczości Stanisława Lema*, „Acta Lemiana Monashiensis. Special Lem Edition of »Acta Polonica Monashiensis«” 2003, t. 2, nr 2, s. 20–33.
- Stoff Andrzej, *Sześć Spojrzeń Stefana Grabińskiego, w: Od Kochanowskiego do Różewicza. Prace ofiarowane Arturowi Hutnikiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Janusz Kryszak, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Poznań – Toruń 1988, s. 163–173.
- Stoff Andrzej, *Świat ze słów. O Pamiętniku znalezionym w wannie Stanisława Lema*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1989, t. 32, s. 123–145.
- Stoff Andrzej, *To, o czym się nie wspomina*, „Akcent” 1982, nr 3, s. 55–63.
- Stoff Andrzej, *Uwagi o poetyce i estetyce filmu science fiction*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” 1982, t. 21, s. 95–124.
- Stoff Andrzej, *W krainie wszechmożliwości*, w: *Spór o SF. Antologia szkiców i esejów o science fiction*, red. Lech Jęczyżyk, Ryszard Handke, Barbara Okólska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989.
- Stoff Andrzej, *Wątek Geista w Lalce Bolesława Prusa, czyli między przeczcuciem możliwości a poczuciem rzeczywistości*, w: *Polska literatura fantastyczna. Interpretacje*, red. Andrzej Stoff, Dariusz Brzostek, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005, s. 133–158.
- Wołk Marcin, *Deux labyrinthes : Lem et Potocki*, w: *Jean Potocki : le travail du temps, autour d'un bicentenaire*, red. François Rosset, Dominique Triaire, Presses universitaires de la Méditerranée, Montpellier 2019, s. 209–225.
- Wołk Marcin, *Interteksty Pamiętnika znalezionego w wannie*, w: *Stanisław Lem, pisarz, myśliciel, człowiek*, red. Jerzy Jarzębski, Andrzej Sulikowski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003, s. 376–399.
- Wołk Marcin, *Nie być Indiotą. O Dziennikach gwiazdowych Stanisława Lema*, w: *Od Lema do Sienkiewicza (z Ingardenem w tle)*, s. 225–244.
- Wołk Marcin, *Stanisław Lem – Holocaust survivor*, „Science Fiction Studies” 2018, t. 45, nr 2, s. 332–340.
- Wróblewska Violetta, *Przemiany gatunkowe polskiej baśni literackiej XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Wróblewska Violetta, *Ludowa bajka nowelistyczna (źródła – wątki – konwencje)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2007.
- Wróblewska Violetta, *„Od potworów do znaków pustych”. Ludowe demony w polskiej literaturze dla dzieci*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2014.
- Wróblewski Maciej, *Cyborgizacja codzienności człowieka. Stan współczesny i kilka myśli futurologicznych*, „Litteraria Copernicana” 2011, nr 2, s. 8–19.
- Wróblewski Maciej, *Czy maszyna może być człowiekiem? Maska Stanisława Lema*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2007, t. 9, s. 173–186.
- Wróblewski Maciej, *„Czytanie przyszłości”. Polska fantastyka naukowa dla młodego odbiorcy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2008.

- Wróblewski Maciej, *Funkcje realizmu w fantastyce dla młodego czytelnika*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” 2016, t. 28, s. 121–138.
- Wróblewski Maciej, *Funzapp. Kilka uwag o współczesnej fantastyce dla dzieci i młodzieży*, w: *Nie tylko Lem. Fantastyka współczesna*, red. M. Wróblewski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2017.
- Wróblewski Maciej, *Literatura i maszyna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2015.
- Wróblewski Maciej, *Literatura i nauka. Wartości lektury fantastyki naukowej dla młodego czytelnika na przykładzie powieści Erazma Majewskiego*, „Literatura i Kultura Popularna” 2008, t. 14, s. 129–139.
- Wróblewski Maciej, *Obraz Kosmosu w powieściach Jerzego Broszkiewicza*, w: *Fantastyka w obliczu przemian*, red. Rafał Kochanowicz, Dorota Mrozek, Beata Stefaniak, Poznań 2012 (Prace Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. 71).
- Wróblewski Maciej, *Spotkania pisarza science fiction z Bogiem*, w: *Literatura i wiara*, red. Andrzej Sulikowski, Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin 2009.
- Wróblewski Maciej, *Świat według Kosika. Fantastyka pod kontrolą*, w: *Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży*, red. Bożena Olszewska, Elżbieta Łucka-Zajac, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2012.
- Zabielski Adrian, *Nakręcane światy. Twórczość Paolo Bacigalupiego w kontekście wybranych elementów kapitalistycznego systemu-świata*, „Ruch Filozoficzny” 2018, t. 74, nr 2.

Streszczenie

Artykuł zawiera historyczne i problemowe omówienie badań nad fantastyką i fantastycznością podejmowanych od lat sześćdziesiątych XX wieku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Przedstawione zostały początki studiów nad literaturą niewerystyczną, obejmujące prace Artura Hutnikiewicza o Stefanie Grabińskim, Andrzeja Stoffa o Stanisławie Lemie oraz Jana Mirosława Kasjana o ludowej bajce magicznej. W trakcie omówienia rozwoju badań fantastyki podejmowanych przez kolejne pokolenia naukowców zaprezentowany został także zwrot w kierunku studiów kulturoznawczych, podejmujących między innymi zagadnienia związane z medioznawstwem, filmoznawstwem oraz komparatystyką literacko-kulturową i wzbogacających refleksję o zagadnienia związane z problematyką odbioru tekstów kultury, fandomem, gramami cyfrowymi oraz nowymi mediami. Zwrot ten wyznacza nowe kierunki badań tudzież tendencje metodologiczne, wykraczające poza tradycję literaturoznawczą, która zainicjowała toruński namysł nad fantastyką.

From a (folk) tale to science fiction. Research on non-veristic literature at the Nicolaus Copernicus University in Toruń

Abstract

This article encompasses a historical and problem-based review of research on fantasy and the fantastic undertaken since the 1960s at the Nicolaus Copernicus University in Toruń. It presents initial studies of non-veristic literature, so publications of Artur Hutnikiewicz on Stefan Grabiński, Andrzej Stoff on Stanisław Lem and Jan Mirosław Kasjan on the folk tale with magical components. While discussing the development of research on fantasy undertaken by next generations of scientists, the article also points to a shift in cultural studies, which started to undertake concepts such as media studies, film studies, literary

and cultural comparative studies. This shift enriched the analyses with considerations on the reception of cultural texts, fandoms, digital games and the new media. It delineates new research directions and methodological tendencies that cross the borders of conventional literary studies that initiated the Toruń thought regarding fantasy.

Słowa kluczowe: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, fantastyka, literaturoznawstwo, kulturoznawstwo

Keywords: Nicolaus Copernicus University, fantasy, literary studies, cultural studies

Dariusz Brzostek – dr hab., prof. UMK, pracuje w Katedrze Kulturoznawstwa UMK w Toruniu. Jego zainteresowania obejmują: *sound studies*, jazz i muzykę elektroniczną, *science fiction*, afrofuturyzm. Autor monografii *Wola nie-wiedzy. Horror postmodernistyczny czy groza późnej nowoczesności* (2020); współautor książki *Gameplay, Emotions and Narrative. Independent Games Experienced* (2019) (z Katarzyną Marak i Miłozsem Markockim).